

MINISTERSTVO
PRO MÍSTNÍ
ROZVOJ ČR

T A

Č R

Program **Omega**

SAMOSTATNÁ PŘÍLOHA METODIKY SYSTEMATICKÉHO PŘEHLEDU POZNATKŮ PRO TVORBU A EVALUACI VEŘEJNÝCH STRATEGIÍ

Kritéria kvality výzkumu

Martin Nekola, František Ochrana, Blanka Tollarová, Arnošt Veselý

Centrum pro sociální a ekonomické strategie, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Praha, prosinec 2017

Vědění založené na vědeckém výzkumu je ze své podstaty nejisté a otevřené kritice. To platí v ještě větší míře v případě společenských věd, kde pochybnosti a nedůvěra mohou být jedním z faktorů, které brání využití poznatků při tvorbě veřejných politik. Situaci navíc komplikuje neexistence obecně přijímaných a univerzálně platných kritérií kvality výzkumu. V této příloze je nicméně poskytnut alespoň **základní přehled problematiky kvality výzkumu a hlavních kritérií pro hodnocení jeho výsledků**, které čtenáři umožní:

- posoudit, nakolik konkrétní výstup výzkumu (datový soubor, výzkumná studie apod.) odpovídá **standardům kvality** vzhledem k použité metodologii
- odlišit vysoce kvalitní výstupy od méně kvalitních
- vyhodnotit využitelnost výstupu pro veřejněpolitickou praxi (nejen pro přímé instrumentální využití)

Vzhledem k odlišným tradicím a z nich vyplývajícím pojetí kvality lze také rozlišit dva základní výzkumné přístupy k výzkumu – kvantitativní a kvalitativní. Oba přístupy se odlišují svým zaměřením (cílem) a obvykle také způsobem sběru dat, počtem jednotek zahrnutých do výzkumu a způsobem analýzy dat a jejich interpretace. **Kvantitativní výzkum** systematicky zkoumá vztahy mezi měřitelnými fenomény (vlastnosti, postoje, chování apod.) za účelem jejich *vysvětlení*, v ideálním případě kauzálním. Je obecně založen na testování teorií a hypotéz pomocí statistické analýzy výsledků měření dostatečně velkého vzorku zkoumané populace. Oproti tomu **kvalitativní výzkum** se snaží *porozumět* fenoménům, jako jsou chování nebo instituce, na základě toho, jak jsou tyto fenomény vnímány a prožívány v přirozeném prostředí a v různých kontextech. Proces kvalitativního výzkumu tak obvykle zahrnuje úvodní obecnou výzkumnou otázku (namísto konkrétních hypotéz), sběr velkého množství dat získaných od relativně malého počtu respondentů a jejich organizace do soudržného celku spolu s interpretací výsledků a formulací teorií nebo hypotéz (Nekola, Veselý, & Ochrana, 2007).

Formalizování kritérií kvality proběhlo dříve u kvantitativního výzkumu a posléze ovlivnilo i diskusi o kvalitě kvalitativního výzkumu. Proto je v této příloze nejdříve věnován prostor kritériím kvantitativního výzkumu, která je navíc obecněji známá a existuje k ní velké množství literatury i v českém jazyce. Poté je o něco podrobněji rozebrán kvalitativní výzkum, kde je situace relativně složitější jak co do konsensu ohledně kritérií, tak dostupnosti české odborné literatury.

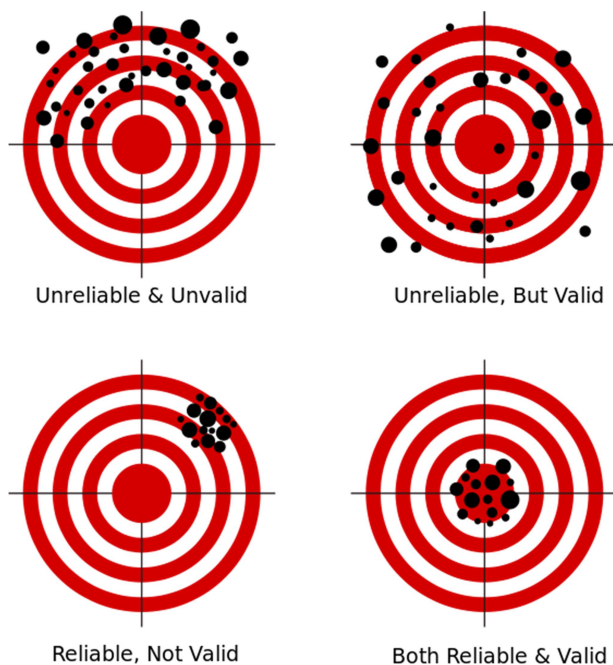
Kritéria kvality kvantitativního výzkumu

Kvalita je v tradici kvantitativního výzkumu založena na „svaté trojici“ reliability, validity (vnitřní a vnější) a objektivity.

Reliabilita (spolehlivost) vyjadřuje míru přesnosti měření dané vlastnosti. Je zjišťována pomocí míry shody mezi dvěma nebo více měřeními stejného jevu jedním nástrojem. Čím menší jsou rozdíly mezi jednotlivými měřeními, tím větší je spolehlivost měření. Některé vlastnosti lze měřit pomocí standardizovaných nástrojů velmi přesně (např. výška nebo váha měřená certifikovaným měřidlem), u jiných může být spolehlivost výrazně nižší (např. IQ testy). Avšak ani technicky nejspolehlivější měření nám nedává záruku validity měření, tedy toho, že je měřeno to, co skutečně měřeno být má.

Při každém měření tak v zásadě lze získat čtyři typy výsledků, které jsou graficky znázorněny ve schématu 1. Do přehledu potom lze zahrnout pouze studie, které splňují obě kritéria (na obrázku vpravo dole).

Schéma 1: Vztah mezi spolehlivostí a validitou měření

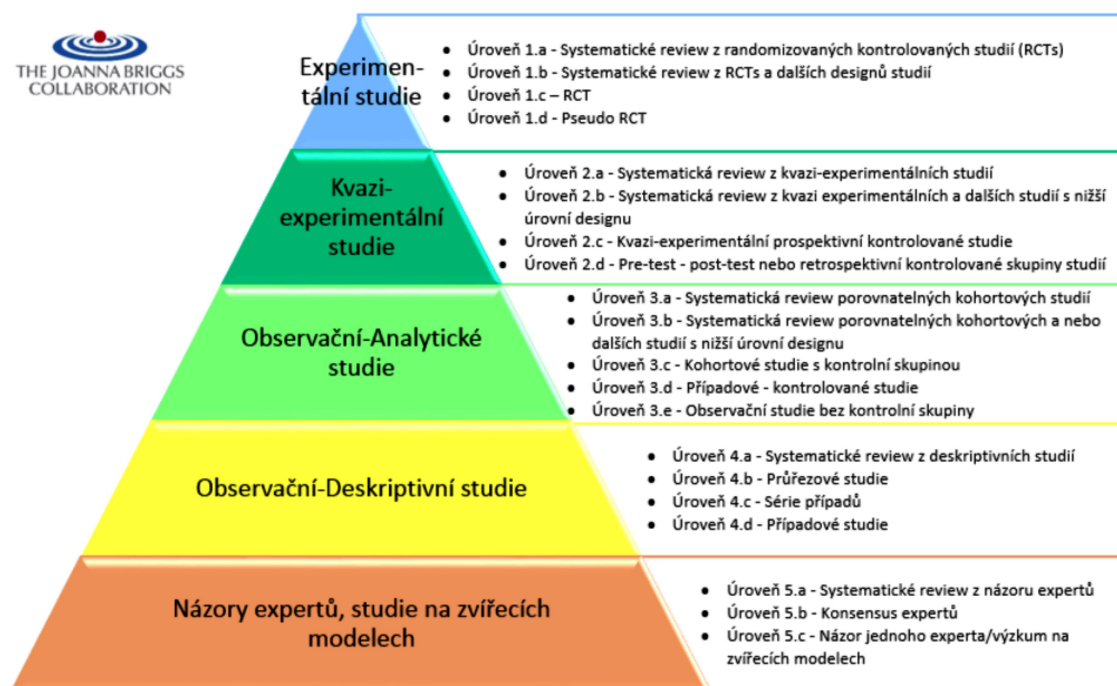

Zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Reliability_and_validity.svg

Validita měření úzce souvisí s výzkumným designem. Zde lze rozlišit vnitřní validitu, která udává míru platnosti (pravdivosti) zjištěných tvrzení o (kauzálních) vztazích mezi sledovanými proměnnými (např. do jaké míry lze prokázat, že určité opatření vedlo k naplnění stanovených cílů). Různé výzkumné designy vykazují odlišnou míru vnitřní validity (resp. je u nich tato validita v různé míře ohrožena), což vedlo k hierarchizaci vědeckých poznatků podle toho, jakým způsobem byly získány (viz schéma 2). V rámci kvantitativní (pozitivistické) tradice patří mezi designy s největší vypovídající silou experimentální a kvazi-experimentální studie (úroveň 1 a 2) včetně systematických přehledů z těchto typů studií. Naopak nejméně validní jsou poznatky získané prostým dotazováním expertů (úroveň 5) a uprostřed se potom nacházejí různé typy observačních studií.

Zde je nutné upozornit na to, že se jedná o pomůcku, se kterou je nutné pracovat kriticky i v rámci kvantitativní tradice výzkumu (zastánci kvalitativních přístupů ke zkoumání reality s tímto dělením nepracují – viz následující kapitola). Samotný fakt, že je výzkum deklarován jako experimentální studie nebo systematický přehled ještě nezaručuje kvalitní provedení a důvěryhodné poznatky. Pro jemnější posouzení kvality je proto nutné využít i další ukazatele. Jeden z možných nástrojů je představen níže.

Schéma 2: Hierarchie výzkumných uspořádání z hlediska validity získaných poznatků

Zdroj: (Klugar, 2015, p. 12)

S validitou také souvisí možnost zobecnění získaných poznatků. Tzv. vnější validita představuje míru platnosti zjištěných tvrzení za jiných podmínek, než za jakých byla studie provedena (např. zobecnění výsledků pilotního ověření určitého programu v konkrétním městě na všechna města v České republice). S nárůstem vnější validity dochází obecně k poklesu validity vnitřní v důsledku ztráty kontroly nad vnitřními i vnějšími podmínkami. Vnější validitu lze zajistit pomocí výběru reprezentativního vzorku nebo replikací v odlišném kontextu (dostatečný počet opakování) apod.

Validita a reliabilita (spolu se standardizací měřicího nástroje) jsou předpokladem pro naplnění třetího kritéria – objektivity. Objektivní je pouze nezkreslené, subjektem výzkumníka neovlivněné, měření určitého jevu. Výzkumník musí v průběhu celého výzkumného procesu vystupovat jako nestranný a čestný pozorovatel, resp. analytik.

Tato tři kritéria, jakkoliv významná, sama o sobě neurčují kvalitu kvantitativního výzkumu. Ta je dána také konzistencí při definování zkoumaných fenoménů a důvěryhodností zdrojů dat. Časté změny definic, administrativních jednotek či geografických hranic mohou ohrozit nebo přímo znemožnit následnou analýzu (např. vývoje nezaměstnanosti v čase). Stejně tak je nutné velmi opatrně a kriticky přistupovat k datům o skrytých fenoménech, jako je domácí násilí či užívání zakázaných látek. Proces měření a reportování je ohrožen mnoha faktory jak na straně objektů měření, tak subjektů, a v konečném důsledku mohou být výsledné oficiální statistiky nejenom nespolehlivé, ale i nevalidní. Např. se odhaduje, že podstatná část případů domácího násilí není obětmi nahlášena. Pokud už k ohlášení dojde, mohou být stejné případy policií zaznamenány odlišně nebo dokonce vůbec. A pouze část záznamů se posléze dostává do oficiálních statistik (May 2005: 81-82).

Pro ilustraci konkrétního nástroje autorský tým do českého jazyka přeložil hodnotící formulář (checklist) pro hodnocení prevalenčních studií (Munn, Moola, Lisy, Riitano, & Tufanaru, 2015). Nástroj byl vyvinut Institutem Joanny Briggs (JBI) na Adelaidské univerzitě. Podrobný výklad jednotlivých kritérií a formuláře pro další typy studií jsou dostupné na [stránkách institutu](#).

Seznam otázek pro kritické vyhodnocení prevalenčních studií (JBI)

Hodnotitel _____ Datum _____

Autor _____ Rok _____ Číslo záznamu _____

	Ano	Ne	Nejasné	Nelze uplatnit
1. Byl výběrový rámec zvolen vhodně vzhledem k základní populaci?	☐	☐	☐	☐
2. Byli účastníci (respondenti) vybráni vhodným způsobem?	☐	☐	☐	☐
3. Byl výběrový soubor dostatečný?	☐	☐	☐	☐
4. Byli subjekty studie a nastavení (setting) popsány dostatečně detailně?	☐	☐	☐	☐
5. Byla analýza provedena na dostatečně velké části výběrového souboru?	☐	☐	☐	☐
6. Byly pro identifikaci podmínek použity validní metody?	☐	☐	☐	☐
7. Byly podmínky měřeny standardním a spolehlivým způsobem pro všechny účastníky (respondenty)?	☐	☐	☐	☐
8. Byla využita vhodná statistická analýza dat?	☐	☐	☐	☐
9. Byla míra návratnosti (response rate) dostatečná? A pokud ne, byla nízká míra vypořádána vhodným způsobem?	☐	☐	☐	☐

Celkové hodnocení: Zařadit Vyřadit Dohledat další informace

Komentář (včetně důvodů pro vyřazení)

Dnešní doba nabízí dříve nevidané množství a rozsah různých dat, která jsou vytvářena organizacemi veřejného sektoru a často jednoduše dostupná přes internet. Zdá se, že úředníci a rozhodovatelé jsou spíše zahlceni daty, než že by trpěli jejich nedostatkem. Co však schází, je hlubší pochopení významu získaných informací a jejich vztah k žité zkušenosti jednotlivých aktérů veřejných politik. Tento nedostatek se snaží napravit kvalitativní výzkum.

Kvalita v kvalitativním výzkumu

Pro kvalitativní přístup jako celek neexistují ustálené a všeobecně přijímané standardy kvality ani formální kritéria pro její posouzení. Již od počátků prosazování kvalitativních metod ve výzkumu probíhá vzrušená diskuse o tom, jak vlastně definovat kvalitu a zda lze jednoduše převzít kritéria používaná v kvantitativním výzkumu. Na základě obsáhlého přehledu literatury doporučují Spencerová a kol. (2003) uvažovat o různých pozicích k této otázce jako o kontinuu, kde jsou na jedné straně autoři odmítající představu kritérií kvality jako takovou a na druhé straně autoři obhajující univerzálnost výše zmíněných kritérií, a tedy i jejich použitelnost pro kvalitativní výzkum. Mezi těmito extrémami lze potom nalézt následující základní pozice:

1. místo kritérií určit pouze „vůdčí principy“;
2. vyvinout vlastní (odlišná) kritéria;
3. upravit kritéria převzatá z kvantitativního výzkumu.

Je tak na daném posuzovateli, jakou pozici při vytváření přehledu literatury zvolí (a obhájí). Autorský tým se domnívá, že kvalitativní výzkum je natolik odlišný od výzkumu kvantitativního, že je třeba jej posuzovat podle jemu vlastních kritérií kvality. Ta by měla brát v úvahu hlavní účel kvalitativního výzkumu, jeho povahu a způsob provádění (metody). Proto jsou nejprve formulována tzv. přirozená kritéria, která jsou v různých modifikacích uplatňována v mnoha tradicích kvalitativního výzkumu. Ty jsou následně zasazena do obecnějšího rámce principů navržených pro posuzování kvality kvalitativních evaluací ve Velké Británii (Spencerová a kol. 2003). Je však nutné upozornit, že tato kritéria a principy nelze uplatňovat rigidně, mechanisticky nebo formalisticky. Naopak jejich promyšlené a reflexivní použití může sloužit k informovanému posouzení výsledků výzkumu.

Tabulka 1: Aspekty kvality výzkumu a kritéria pro jejich posouzení

Aspekt	Kvantitativní výzkum (<i>scientific</i>)	Kvalitativní výzkum (<i>naturalistic</i>)
pravdivost	vnitřní validita	důvěryhodnost (<i>credibility</i>)
aplikovatelnost	vnější validita, zobecnitelnost	přenositelnost (<i>transferability</i>)
konzistence	spolehlivost (<i>reliability</i>)	spolehlivost (<i>dependability</i>)
neutralita	objektivita	potvrditelnost (<i>confirmability</i>)

Zdroj: Guba a Lincoln (1981) a Lincoln a Guba (1985); podle Spencerová a kol. (2003: 40)

Guba a Lincolnová (1981, 1985) nabízejí vlastní, tzv. přirozená kritéria kvality kvalitativního výzkumu, která nahrazují „svatou trojici“ kvantitativního výzkumu popsanou výše. Důvěryhodnost tak představuje míru pravdivosti zjištění, která je ale určována samotnými účastníky výzkumu. Přenositelnost nahrazuje zobecnitelnost v tom smyslu, že poznatky jsou podmíněné okolnostmi svého vzniku (čas, místo, jednotky atd.) a pro jejich využitelnost za jiných okolností je nutné původní i přenesený kontext dostatečně podrobně popsat. Spolehlivost je dána tím, s jakou pečlivostí výzkumník dokumentuje a reflektuje svoji výzkumnou strategii, především pak použité metody a rozhodnutí učiněná v průběhu výzkumu. Potvrditelnost potom vyjadřuje míru, s jakou analýza a prezentovaná zjištění vychází z dat a opírají se o pořízenou dokumentaci.

Ve své pozdější práci Guba a Lincolnová (1989) reagovali na kritiku navržených kritérií a přidali ještě sadu kritérií vztažených k širšímu kontextu výzkumu a jeho *autenticitě*. Jsou jimi poctivost vůči účastníkům, ontologická a vzdělávací autenticita umožňující účastníkům zlepšit pochopení svých vlastních sociálních konstrukcí, ale i konstrukcí ostatních a sociálního kontextu jako takového. Poslední dvě kritéria odkazují na míru, s jakou výzkum stimuluje aktivitu účastníků (katalytická autenticita) a posiluje účastníky k jednání nejen za sebe samé, ale jako členy komunity (taktická autenticita).

Podobně jako v kvantitativním výzkumu, i kvalitativní výzkumníci využívají různé postupy pro dosažení kvality. Tu lze podpořit například průběžným ověřováním dat a zjištění u účastníků výzkumu (*member checking*) nebo u jiných výzkumníků (*peer-auditing*). Důležitou roli hrají výše zmíněné pečlivé zaznamenávání celého výzkumného procesu (*audit trail*) a systematická práce s daty (přepisy rozhovorů, dvojité kódování apod.). Výsledkem by potom měl být detailní popis zkoumaných případů včetně kontextu, v jakém výzkum probíhal (*thick description*). Za zásadní je nicméně považována *reflexivita* samotného výzkumníka, který by měl průběžně přezkoumávat své vlastní předpoklady a to, jakým způsobem ovlivňují jeho výzkumné aktivity, interpretaci a obecně vytváření vědění. Některé typy výzkumu také vyžadují důslednou *triangulaci* poznatků.

Spencerová a kol. (2003: 20) nabízejí následující vůdčí principy pro posouzení kvalitativních evaluací, která lze ale uplatnit pro kvalitativním výzkum obecně. Kvalitní výzkum by podle autorů měl být:

1. **přispívající** ke zvyšování širšího vědění nebo porozumění veřejné politice, praxi, teorii nebo konkrétní věcné oblasti;
2. **obhajitelný** z hlediska výzkumného designu, který umožňuje zodpovědět výzkumnou otázku;
3. **rigorózní v provedení** skrze systematický a transparentní sběr, analýzu a interpretaci kvalitativních dat;
4. **přesvědčivý ve svých tvrzeních** skrze nabídku podložených a plausibilních argumentů o významu získaných informací a důkazů.

Na základě těchto principů vyvinuli rámec pro posouzení kvality designu, analýzy a zjištění určité kvalitativní studie pomocí sady konkrétních otázek a hodnotících kritérií (Spencer, Ritchie, Lewis, &

Dillon, 2003, pp. 22–28). Celá studie i její zkrácená verze jsou dostupné ke stažení v anglickém jazyce na stránkách [britské vlády](#).

Pro účely této metodiky autorský tým do českého jazyka přeložil hodnotící formulář pro kvalitativní studie (Lockwood, Munn, & Porritt, 2015) vyvinutý Institutem Joanny Briggs (JBI) na Adelaidské univerzitě. Podrobný výklad jednotlivých kritérií a formuláře pro jiné typy studií jsou dostupné na [stránkách institutu](#).¹

¹ Lze samozřejmě nalézt celou řadu dalších nástrojů pro hodnocení kvality (viz např. formuláře [BETs](#) nebo [Critical Appraisal Skills Programme](#)). Výběr nástroje by měl odpovídat cílům přehledu a povaze studií do něj zahrnutých.

Seznam otázek pro kritické vyhodnocení kvalitativního výzkumu (JBI)

Hodnotitel _____ Datum _____

Autor _____ Rok _____ Číslo záznamu _____

	Ano	Ne	Nejasné	Nelze uplatnit
10. Je filozofická perspektiva ve shodě s výzkumnou metodologií?	☐	☐	☐	☐
11. Je výzkumná metodologie ve shodě s výzkumnými otázkami nebo cíli?	☐	☐	☐	☐
12. Je výzkumná metodologie ve shodě s použitými metodami sběru dat?	☐	☐	☐	☐
13. Je výzkumná metodologie ve shodě se znázorněním a analýzou dat?	☐	☐	☐	☐
14. Je výzkumná metodologie ve shodě s interpretací výsledků?	☐	☐	☐	☐
15. Obsahuje studie informaci o kulturním nebo teoretickém zázemí výzkumníka/ků?	☐	☐	☐	☐
16. Zabývá se výzkumník otázkou možného ovlivnění výzkumu jeho osobou a naopak?	☐	☐	☐	☐
17. Jsou účastníci a jejich mínění dostatečně reprezentovány?	☐	☐	☐	☐
18. Je výzkum etický podle aktuálních kritérií výzkumu nebo (v případě současných studií) byl schválen etickým panelem?	☐	☐	☐	☐
19. Vyplývají závěry z prezentované analýzy nebo interpretace dat?	☐	☐	☐	☐

Celkové hodnocení: Zařadit Vyřadit Dohledat další informace

Komentář (včetně důvodů pro vyřazení)

Další doporučené zdroje v českém jazyce

Tabulka 2: Doporučená literatura o metodách výzkumu v českém jazyce

Typ výzkumu	Zdroj
Kvantitativní	<ul style="list-style-type: none">• Hendl, J. (2015). Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál.• Hendl, J., & Remr, J. (2017). Metody výzkumu a evaluace. Praha: Portál.• Punch, K. (2008). Základy kvantitativního šetření. Praha: Portál.
Kvalitativní	<ul style="list-style-type: none">• Kaufmann, J. (2010). Chápající rozhovor. Praha: SLON.• Drulák, P. et al. (2008). Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích. Praha: Portál.• Hendl, J. (2008) Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál.• Švaříček, R. et al. (2007) Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál.

Použitá literatura

Klugar, M. (2015). *Systematická review ve zdravotnictví*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouc.

Lockwood, C., Munn, Z., & Porritt, K. (2015). Qualitative research synthesis: methodological guidance for systematic reviewers utilizing meta-aggregation. *International Journal of Evidence-Based Healthcare*, 13(3), 179–187. <https://doi.org/10.1097/XEB.0000000000000062>

Munn, Z., Moola, S., Lisy, K., Riitano, D., & Tufanaru, C. (2015). Methodological guidance for systematic reviews of observational epidemiological studies reporting prevalence and cumulative incidence data. *International Journal of Evidence-Based Healthcare*, 13(3), 147–153. <https://doi.org/10.1097/XEB.0000000000000054>

Nekola, M., Veselý, A., & Ochrana, F. (2007). Metody a metodologie v analýze a tvorbě veřejné politiky. In A. Veselý & M. Nekola (Eds.), *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe* (pp. 141–156). Praha: SLON.

Spencer, L., Ritchie, J., Lewis, J., & Dillon, L. (2003). *Quality in Qualitative Evaluation: A framework for assessing research evidence*. London: Strategy Unit. Retrieved from <http://www.alnap.org/resource/10033>